

հողերուն մէջ աղէկ է . վասն զի ասանկ երկիրները մէկ անգամ հերկելը բաւական է . մէյմըն ալ որ ասոնց մէջ թաղուած հունտերը պէտք է խոր տնկուին՝ որպէս զի քիչ մը խոնաւութիւն ունենան . իսկ թէ որ խորութիւններն քիչ ըլլայ, կամ արտին երեսը միայն ցանուին, հոն տեղը ամենին խոնաւութիւն չեն կրնար ունենալ . ուստի արօրով ծածկելը աս երկու գործողութիւնս ալ մէկտեղ կ'ընէ, այսինքն թէ երկիրը կը հերկէ, և թէ հունտերը աւելի խոր կը թաղէ :

Հանելէն ետքը վրան ընելու հոգերը զլիւաւոր աս իրեք բաներս են . քաղհընել, լողքարել ու տափանել . իսկ աս գործողութիւններուն կերպը նոյն է՝ ինչ որ ցորենին և ուրիշ արմրտիքներուն վրայ զուրցեցինք :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԳԻՒՏԻՑ

Ե . Զորեպատաներորդ Դար :

ԶՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ Դարը մեծաւոր գիւտերու դար է : Վողմնացոյցը, վաւոթը և թողութը գտնուելով, քաղաքականութեան ընթացքը խիստ շուտցաւ, ու ինչուան հիմա ալ անոնցմով օրէ օր աւելի առաջ երթալու վրայ է : Վողմնացոյցը՝ որ ան իրեք գիւտերուն մէջ ամենէն հարկաւորն է, պատճառ եղաւ որ աս դարերուս մէջ նաւուղղութեան արհեստը այսչափ զարգացաւ : Վիտելով մագնիսին աս զարմանալի յատկութիւնը, որ ասեղի մը վրայ քսուելուն պէս՝ ասեղը մէկէն երկրիս բեւեռը կը դառնայ, շուտ մը իմացան մարդիկ անոր հարկաւորութիւնը . անով կարգաւորեցին նաւուղղութիւնը, ու շինեցին մէկէն կողմնացոյց՝ ըսուած օգտակար գործին, որ քիչ ատենուան մէջ ամէն

տեղ հասարակ եղաւ : Իս գիւտով նաւավարները դիւրաւ ու ապահով կերպով կ'իմանան որ և իցէ եղանակի մէջ ու որ և իցէ տեղ թէ որ կողմը կ'իյնայ հիւսիսն ու հարաւը, ու ալ չեն կարօտիր աստղերուն լուսոյն ու ծովեզերքները դիտելով ճամբայ ընելու : Մէկդի թողուցին ցամաքի քովերէն ճանապարհորդելու սովորութիւնը . համարձակեցան ծովուն խորերը երթալու, և իրենց կողմնացուցովը մութ ու ամպոտ գիշերներ ալ անանկ ապահով ու ճիշդ ճամբայ ըրին, որ ինչուան ան ատենը չէր ալ կարծուեր թէ կարելի բան ըլլայ :

Փլաւիոս Ղիոյա՝ անունով մէկը, որ Վափոլի տէրութեան Մալֆի ըսուած քաղաքէն էր, 1300^{ին} հնարեց աս մեծ գիւտս : Նոյն ատենի պատմիչները ամենեւին չեն խօսիր Ղիոյայի արհեստին ու բնութեանը վրայ, և թէ ճիշդ որ ատեն գտաւ աս գիւտը, կամ ինչ դիպուածով ու դիտողութիւններով հնարեց . բայց աս լուութեան մէկ պատճառն ալ իրենց տգիտութիւնն է, որ աս գիւտին յարգը չէին ճանչցեր : Իս օգտակար գիւտիս մէկէն առջի բերան շատ առաջ չերթալուն մէկ պատճառն աս է՝ որ մարդիկ կամաց կամաց ու դժուարութեամբ կը թողուն իրենց հին սովորութիւնները, կը վախնան նոր փորձերէ, ու թէ որ փորձ մը ընեն՝ վախնալով կ'ընեն : Մէյմըն ալ նաւորդները որ վարժած էին ամենեւին ցամաքը աչքերէն չկորսընցընելու, չէին համարձակէր անծանօթ ծովերու մէջ մտնելու . ուստի Ղիոյային գիւտէն 50 տարի ետքը սկսան մարդիկ մտնել անծանօթ ծովերուն մէջ :

Սաւոթին գիւտը՝ ի սկզբանէ հետէ միշտ երկու կրօնաւորներու տրուած է . բայց ինչպէս ամէն գիւտերու մէջ նոյնպէս նաեւ աս գիւտիս մէջ ալ դժար է բուն սկիզբը գտնելը : Նոյնչափ գիւտերու մէջ որ

մեր կեանքին կամ օգտակար են և կամ վնասակար, խիստ քիչը կայ ուրուն գտնողը յայտնի ըլլայ. պատճառն ան է որ մէկն ալ ամբողջ արհեստը չէ հնարած, հապա հետ զհետէ կատարելագործուած են:

Արկարծուի թէ Ռոճեր Պաքոն անգղիացի կրօնաւորն է բուն վառօդին գտնողը, ինչպէս որ ինքն ալ իր գործքերուն մէկուն մէջ կը գրէ:

Եւ գիւտովս պատերազմին արհեստը շատ փոխուեցաւ, ինչպէս որ յայտնի է. և աս փոփոխութիւնը շատ օգտակար եղաւ մարդուս: Ինչուան անատենը մարմնոյ ուժը ու արիւնկզակ կատաղութիւնն էր որ մարդիկ իրար կ'անցընէր, ու անոնցմով կ'որոշուէր յաղթութիւնն ու տէրութիւններուն վիճակը: Սրտոտ մարդիկ սանդուխներ կը դնէին պարիսպներուն վրայ ու քաղաքները կ'առնէին: Հիւսիսային ազգերուն մէջ ամենեւին զինուորական կրթութիւն չկար Հռոմայեցւոյ տէրութեան կործանելու ատենը, ու իրենց որսին վրայ յարձակող գիշատիչ գազաններու կը նմանէին: Իսկ հիմա թէ որ բերդ մը թնդանօթներով ամրացուցած ըլլայ, կրնայ ահագին բանակներու դէմ կենալ: Հիմա պատերազմողները մէկմէկու չեն մօտենար, ու պատերազմի մէջ հաղիւ կը պատահի որ երբեմն հրացանի ծայրերով պատերազմին:

Թնդանօթի գիւտը տէրութիւններուն մէջ հաւասարութիւն մը մտցուց, որով պատերազմներն ալ թէպէտ և ստէպ ստէպ ըլլան, բայց այնչափ ջարդ չեն ըներ՝ ինչպէս որ ատենով կ'ընէին:

Հիմա ինչպէս ուրիշ արհեստները՝ ասանկ ալ պատերազմը քաղաքականութեան ծաղկելուն պատճառ եղած է. վասն զի մէջը մարդկային գիտութիւններն ալ կը մտնեն: Եւ կրնար մէկը պատերազմական արհեստին մէջ քաջ ըլլալ, թէ զօրավար ըլլայ, թէ մեքենագործ, թէ սպայ, և թէ հասարակ զինուոր, առանց ուսում ու

գիտութիւն սորվելու. միայն աս կայ որ հիմա պատերազմի համար հին ատենէն աւելի շատ ծախք կ'երթայ. վասն զի հին ատեն պէտք էր առաջուց հոգալ միայն բանակին զէնքերը, ամրութիւնը, ուտելիքը և ուրիշ պատրաստութիւնները: Իսկ թնդանօթին գտնուելէն ետեւ զէնքերը աւելի խառնափնդորեցան, աւելի սրղցան, ու աւելի դժուարացաւ զանոնք տեղէ տեղ փոխադրելը: Իարձեալ երբոր ծովական պատերազմը զարմանալի կերպով առաջ գնաց, որովհետեւ ան անթիւ այլեւայլ կարգի նաւերուն համար մարդկային ամէն ճարտարութիւնը հարկ կ'ըլլայ թափել, ուստի պատերազմ ընող ազգերը նաև խաղաղութեան ատեն գրեթէ նոյնչափ ծախք կ'ընեն, ու իրենց եկամուտին մէկ մասը անոր վրայ կը ծախեն: Եւ կէ կը հետեւի որ հարստութիւնն ալ քաջութե պէս հարկաւոր է պատերազմի համար, և թէ աղքատ ազգ մը շատ դժուարութեամբ դէմ կը դնէ հարուստ ազգի մը: Իարձեալ հաւանական է որ ոյժն ալ ան կողմ ըլլայ աւելի՝ որն որ քաղաքականութիւն ու գիտութիւններով զարգացած է. վասն զի քաղաքականութեամբ զարդարուած ազգերը միայն կրնան ունենալ այնչափ եկամուտ, որ կարենան շատ զօրք ունենալ ոտքի վրայ, որպէս զի ազատ ըլլան ան ամէն քաղաքական մեծամեծ խռովութիւններէն որ ատենով եղեր են, ու միշտ ալ կրնան ըլլալ:

Երբորդ երևելի գիւտը մարդուս վիճակը լաւցուց, ուսմունքը ծաղկեցուց ու քաղաքականութեան յառաջագիմութեանը մեծ պատճառ եղաւ, որ է թղթին գիւտը: Հին ատենը խզիպտոս բուսնող պապիր ըսուած բոյսի մը տերեւներուն վրայ կը գրէին մարդիկ. Հռոմայեցիք աս տերեւներէն շատը ծայր ծայրի կը կպցընէին՝ երկայն բան գրելու համար, ու ետքը մագաղաթի պէս կը պլլէին: Դժփոնցիք շատ ատենէ ի վեր թուղթը

ԹԹենիի ու եղեգի կեղևէ և բրնձի յարդէ կը շինէին։ Պարսիկները մետաքսէ, ուրիշները բամպակէ։ Լաւոպացիք իններորդ դարուն մէջ ունեցան բամպակէ Թուղթը․ իսկ չորեքտասաներորդ դարուն մէջ հինուովն լաթերէ սկսան շինել։ Հիմա Թղթի համար աւելի հին կտաւ, կանեփ, ու բուրդ կը գործածուի։

Իմենէն առաջ հին լաթերէ շինուած Թուղթը 1319^{էն} է կ'ըսեն, ինչպէս որ Վուրէմպերկի դիւաններուն մէջ գտնուեցաւ․ ասկէ կ'իմացուի Թէ առջի գտնողը Վերմանացիք են, Թէպէտ և Սֆֆէի իտալացին կը ջանայ ցուցնել Թէ աս օգտակար գիւտը Խալիայի մէջ գտնուած է։

Իսպէս կամաց կամաց քարէ գրքերուն տեղը (վասն զի խիստ հին ատենը քարերու վրայ միայն գիր փորելով կամ քերելով կը գրէին) յաջորդեցին ծառի կեղևէ գրքերը․ անոնց տեղը մոմապատ տախտակները․ ետքը կաշիէ, պապիրէ, մագաղաթէ, մետաքսի հին կտորներէ, բամպակէ, հին լաթերէ, ու ետքը կտաւի կտորներէ շինած Թղթով գրքերը։

Սոնֆորոն և ուրիշ հնագէտներ կ'ըսեն Թէ Օրադաշտ մոգին գիրքը որ Օենտաւեստա կ'ըսուի, 260 հատ եզան կաշիի վրայ գրուած էր․ անոր համար խիստ դժուար եղեր է իրեն գրուածքը գրել ձեռով կազմելը։ Տըպագրութեան գիւտէն ետքը տեսակ տեսակ ազնիւ Թղթեր շինելու արհեստը օրէ օր պայծառացաւ․ իսկ գրականութիւնը այնչափ առաջ գնաց որ հիմա գրեթէ բարակութեան ծայրը հասած է, ինչպէս որ պիտի տեսնենք։

Լաւոպացիք օղի կամ ցքի հանելու արհեստին գիւտն ալ աս չորեքտասաներորդ դարուն մէջ եղած է կ'ըսեն․ բայց աս բանս՝ օղիին իրենց մէջ մտնելուն վրայ հասկընալու է, ապա Թէ ոչ, արևելք խիստ հին ատենէ 'ի վեր ծանօթ բան է աս գիւտս։ Երպատմեն Վաղղիացիք Թէ Սոնոյ անունով

բժիշկը խաղողի շիւէն՝ օղի հանելուն համար՝ Սոնֆիլիէ քաղաքին մէջ իբրեւ կախարդ ամբաստանուեցաւ, ու պատիժէն փախչելով ազատեցաւ։

Ինոցին գիւտը ոմանք Ֆիորենցացի Սալուինոյ անունով մարդուն կուտան, բայց ուրիշները՝ որ աւելի հաւանական կ'երենայ, Սֆինա անունով փիղացիի մը։ Սիւ ալ ըլլայ հնարողը, աս յայտնի է որ աս գիւտս ալ չորեքտասաներորդ դարուն մէջ գրտնուեցաւ, ու շատ օգտակար գիւտերէն մէկն է։

Նարպէ ճրագը Լաւոպայի մէջ նոր գտնուած ատենը՝ զեղխութիւն մը կը համարուի եղեր անիկայ գործածելը։ 1300^{էն} առաջ գեղացիք մախր՝ կը գործածէին, իսկ ձէթը հարուստներուն պահուած էր։

Վաղղիայի մէջ Վարոլոս 2^{էն} ատենը մտեր է բարձրկէկ խոյրը՝ գործածելու սովորութիւնը․ կ'ըսեն Թէ բուն Սպանիա գտնուած էր, բայց գործածելու սովորութիւնը մոցուց Սալազար անունով Թրեստացի մը։

Շատին կարծիքը աս է Թէ խաղի Թղթերը հնարուեր են Վաղղիացուց Վարոլոս 2 Թագաւորին մաղձոտութիւնը փարատելու համար։ Երկայ ըլլալ որ աս պատճառաւ Թուղթի խաղին յարգը աւելցած ըլլայ․ բայց Թուղթերուն նշանները քանի մը հարիւր տարի առաջ ալ դրուած են եղեր։

Փոխանակագիրը՝ Նրէից գիւտն է, որ առաջ Խալիա, ետքը Նոլանտա, անկէ ալ Վաղղիա մտաւ։ Վաղղիացոց Փիլիպպոս Լորկայն ըսուած Թագաւորին ատենը՝ Նրէայք որ Վաղղիայէն աքսորուեցան ու Լոմպարտիա գնացին, վաճառականներու Թղթեր տուին՝ անոնց քով Վաղղիայէն ելլելու

1 Ճիւրէ։

2 Չըս։

3 Շաֆֆօ։ Իտ․ Cappello, ասիկայ լատինի caput բառէն ելած է՝ որ գլուխ ըսել է։ Վաղղիացիք chapeau (շաֆօ) կ'ըսեն․ ասկէ ելած է Ռուսաց շաֆֆա բառը, անկէ ալ տաճկերէնը։

4 Գղ․ Lettre de change. Իտ․ Cambiale.

ատեն թողուցած բաներնուն համար .
ան թղթերուն տեղը՝ երբոր տեղերնին
հասան՝ ստակ առին , որով մտաւ փո-
խանակագիր ընելու սովորութիւնը :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՎԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆԴԻՍ

Սփայլեալ Սարգսիսի պարգևաբաշ-
խութիւնը :

Ո՛ր և իցէ ուսումնարան ան ատեն
աղէկ առաջ կ'երթայ , երբոր անիկայ
հաստատողը ինչ վախճան որ դիտեր
է՝ վարժապետները ան վախճանին
հասնիլ կը ջնան , աշակերտաց ալ
միտքն ու սիրտը դէպ 'ի անոր կը շո-
կեն : Սփայլեալ վարժարանին
բարեյիշատակ հիմնադիրը իր ազգին
լուսաւորութիւնն ու յառաջագիմու-
թիւնը իրեն բարերարութեան ընպա-
տակ դրած ըլլալով , որչափ ուրախա-
լի բան է տեսնելը որ թէ վարժապետ-
ներուն անխոնջ աշխատութեամբ և
թէ աշակերտաց ուսումնասէր ջան-
քովը՝ բարերարին վախճանը հետ զհե-
տէ աւելի կը կատարուի :

Իս ուրախութիւնը նորոգուեցաւ
մեր մէջ նաեւ աս տարի , որ օրերով
առաջ քննուեցան աշակերտները ի-
րենց սորված ուսմանցը մէջ . որչափ
որ աս չորրորդ տարւոյն ուսման նիւ-
թերն ուրիշ տարիներու նիւթերէն
աւելի բարձր էին , այնչափ ալ իրենք
աւելի քաջացան պատասխանները տա-
լու . և նիւթերն ասոնք էին .

Ճարտասանութիւն ,
Թուաբանութիւն ,
Հին և նոր Իշխարհագրութիւն ,
Սամանակագրութիւն ,
Ինդհանուր պատմութիւն ,
Իարոյական իմաստասիրութիւն ,
Հայերէն , Գաղղիարէն և Խաւ-
րերէն շարագրութիւն ,

Պատեցկագրութիւն ,
Ուրուագրութիւն :

Իսոնց ամենուն սկիզբը ամենէն հար-
կաւոր բանն էր , այսինքն բարի վարքը .
և որոնք որ ուսմանց մէջ քաջավարժ
ըլլալէն՝ ի զատ՝ բարի վարուց կողմա-
նէ ալ առաջին կարգի գովեստներու
արժանի եղան , անոնք առին առաջին
մրցանակը , որ ասոնք են՝ իրենց քա-
ջութեան աստիճանին նայելով .

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԺԵՊԵՃԵԱՆ
ՊՕՂՈՍ ՄԵՐՃԱՆՃԵԱՆ
ԳԱՅԵՏԱՆՈՍ ՄՈՇՈՐՈՅ
ՍՐԱՊՈՆ ՀԵՔԻՄԵԱՆ
ԱՂԵՔՍԱՆԴԻ ԷՕՔՍԻԶԵԱՆ
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՀԱՆԻԿԵԱՆ
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՍԱՅԵԱՆ
ԱՂԵՔՍԱՆԴԻ ԱՂԵՔՍԱՆԵԱՆ
ՍԱՐԳԻՍ ԱԼԵԱՆԱՔԵԱՆ

Երրորդ մրցանակին արժանի եղան ,

Սփայլեալ Սեղոսեան
Յակոբ Ճամպազեան
Սանուէլ Վեօլեան
Պօղոս Շահպազեան
Սերոբէ Պօլսեան :

Երրորդին արժանաւոր սեպուեցան ,
Պետրոս Սփայլեալ , Պայետա-
նոս Լեւի , Պօղոս Լրամեան :

Երրորդ դասուն առաջին տարւոյս
քննութիւնն ալ մեծ գովեստի արժա-
նի եղաւ , և աշակերտները հիմա-
կունէ ցըցուցին իրենց ապագայ յա-
ռաջագիմութեան յայտնի նշանները :
Իսոնց մէջ առաջին մրցանակի արժա-
նաւոր եղողներն են ,

ԱՆՏՈՆ ՓԱՄՊՈՒԳՃԵԱՆ
ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՐԱՄԵԱՆ
ԳԵՈՐԳ ՍԱՄՈՒԷԼԵԱՆ
ՏՐԴԱՏ ԶՕՀՐԱՊԵԱՆ
ՊՕՂՈՍ ԺԵՊԵՃԵԱՆ
ԹՈՎՄԱՍ ԵՍԱՅԵԱՆ
ՄԻՔԱՅԷԼ ԱԶԱՐԵԱՆ